

הגירה ומקום

דבר העורכת האורחת

אני שמחה להציג את הגיליון ה-11 של כתב העת **הגירה**, היוצא לאור בשיתוף פעולה של המרכז האקדמי רופין והסקציה לדמוגרפיה והגירה של האגודה הסוציולוגית הישראלית. גיליון מיוחד זה של **הגירה** מוקדש לנושא של "הגירה ומקום" בעידן המודרני והפוסט-מודרני.

בספרות המחקרית נפרסות תפיסות שונות ביחס למקום ולכמה ממאפייניו. בספרו החשוב "על המקום" (2007), זלי גורביץ' מתייחס לחברה הישראלית והיהודית, אך בניתוחו המרתק מציג תפיסה כוללת ביחס למקום. אנו מסיקים ממנה, כי היחס למקום הוא כפול: שואפים אליו, באים אליו, מתגעגעים אליו, מקדשים אותו, אבל בה בעת מקום ומקומיות גם מעוררים רתיעה, הסתייגות ואפילו סלידה. על כן חוויית המקום היא אמביוולנטית, דיאלקטית ופרדוקסלית, נעה בין קטבים (גורביץ', 2007: 8). בעיני גורביץ', מקום פירושו לא רק התחלה, אלא גם סיום שמשמעו שיבה. בשני מובנים אלה של התחלה וסיום, יציאה ושיבה, מקום הוא נתון ויצירה "מקום מוקם וממוקם בין אנשים, בתוך מושגים, ופותח את עצמו בכך לשונות ולהשתנות, ליחסיות תרבותית ולהמצאה אנושית בלתי נדלית (גורביץ', 2007: 10).

גורביץ' במחקרו הבחין גם בין "מקום קטן" ל"מקום גדול". "מקום קטן" קרוב במובנו למושג ילידיות: עיר (כך ירושלים או תל-אביב) בית, רחוב, שכונה, נוף ילדות וכדומה. "מקום גדול" לעומת זאת, הוא המקום שמעבר למקומות: הארץ כרעיון של הקולקטיב, העיסוק בזהות הקולקטיבית, כמו הדו-שיח של הישראלים עם עצמם (גורביץ', 2007: 8-10; גורביץ' וארן, 1991: 9-11). חביבה פדיה טענה אף היא, כי לכל קולקטיב יש מעין אתר זהות, המגבש את זהותו הקולקטיבית באמצעות קביעת דגם היחסים שלו, בין הממשי למדומיין ולסימבולי (פדיה, 2011: 26).

הספרות המחקרית חלוקה בשאלת מיקומו של המקום הקדוש. חוקר הדתות, מירצ'ה אליאדה, זיהה מקומות קדושים בכל אתר על פני מפת הדתות הרב-גונית, ששינו לדעתו את המרחב שבו הופיעו, מחולין לקדוש (Eliade, 1959, 1996: 376). המקום הקדוש מסמל לדעתו, "פתח" המאפשר מעבר מעולם קוסמי אחד למשנהו. החיבור מוצא את ביטויו בדימוי של "ציר עולם", שהוא עמוד קוסמי שנמצא ב"טבור העולם", דהיינו במרכז העולם (Eliade & Sullivan, 1987: 166).

אליאדה גרס שמקומות קדושים הם מרכזים של קוסמולוגיה דתית, מרכזים של העולם. המרכז יכול להיות גדול או קטן: ארץ שלמה (למשל ארץ ישראל), עיר (ירושלים), או מקום קדוש (בית המקדש בירושלים). מכאן שהאדם הדתי בחברה המסורתית, רצה להיות קרוב ככל האפשר למרכז העולם. שם, ה"פתח" כלפי מעלה, הבטיח פריצה סמלית ממישור למישור שאפשרה לו קשר עם העולם האחר, שמעבר לו (Eliade, 1959).

בעוד אליאדה הדגיש את המרכז, האנתרופולוג ויקטור טרנר טען, כי עולה הרגל עוזב את ביתו ואת עולמו המוכר לו, ויוצא למסע אל מקום קדוש נידח, הנמצא בשולי מסגרות גיאוגרפיות

וחברתיות, שבאותו הזמן נעשה בעבורו מרכז ארעי (Turner, 1974; Turner & Turner, 1978: 34-35). רעיון זה של הפריפריה וחיבורה, שהיא סממן של התקופה הלימינלית בחלק מטקסי המעבר, משחק תפקיד חשוב בכתביו על עליות לרגל (Turner, 1975: 193-197). לדעתו, התנועה ממרכז חילוני אל ספר מקודש מאפשרת לאדם להתרחק מחיי היומיום, מקור חטאיו, אל מקום בו הוא יכול להסתגף, לכפר בעד חטאיו ולזכר את הנשמה (Turner & Turner, 1978: 33-35).

מייקל סלנו וג'ון איד ביקרו אף הם את תפיסתו של אליאדה, שכל אתר עליה לרגל הוא אב טיפוס של מרכז קדוש, הנבדל מהמרחב החילוני. הם טענו שזוהי הכללה גורפת המטשטשת את ההבדלים בין הדרכים השונות שבהם נתפסים מקומות קדושים, ולעיתים אף אותו מקום עצמו. לדעתם, אתר עלייה לרגל הוא בדרך כלל מקום הקשור להתגלות של אלוהות או לכמיהה האנושית להתקרב אל האלוהות. אולם קדושה הממוקדת במקום עשויה להתפתח בדרכים שונות (Eade, 1992; Eade & Sallnow, 1991; Mesaritou et al., 2016).

סוג נוסף של "מקום", הוא זה המתוחם בגבול חברתי וסמלי, המשמש אמצעי לשליטה על משאבים ויוצר אי-שוויון (Lamont & Molnar, 2002). מישל פוקו טען, שקידוד ביורוקרטי של מרחבי היומיום, שלפיו לכל אדם ואירוע יש "מקום" הולם, הופך את המרחב לסמן ערכי והיררכי של אירועים ושל אנשים הנוטלים בהם חלק (או לא) תוך עיקור המורכבות של הקיום האוטנטי. לדעתו, קידוד ביורוקרטי של המרחב, מעשי וסמלי, שולט בחיינו באמצעות שימושים שוטפים במטאפורות בינאריות, כמו: צפון-דרום, קרוב-רחוק, מזרח-מערב, נוכח-נעדר (בלומן, 2005; Foucault, 1980, 1984).

כך גם ההבחנה בין מרכז לפריפריה, שמשמעותה הפרדה היררכית-חברתית, חומרית וסמלית. היא מעלה סוגיות של שייכות הנוגעות ברבדים עמוקים של זהות, בטווח שבין עוצמה לפגיעות, בין חיבור לניתוק, בין מרכז לשוליים (אהרון-גוטמן ושני, 2015; שמור, 2020; שרעבי, 2009: 12-17). זלי גורביץ' רואה בגבול עצמו, סוג של מקום, מקום מפגש הנמצא על הסף, במקום בו אנשים עוברים מקום. הגבול לדעתו מניח קטבים של דיכטומיה ערכית כלשהי, מקום של מחסום, חיכוך, פחד. עם זאת זהו מקום של תפר, של חיבור עם ה"אחר", ולכן הגבול חיוני להבנת המושג זהות (גורביץ', 2007: 185-191).

זהות אתנית של מהגרים היא אחד הנושאים המרכזיים בסוציולוגיה של הגירה (לב ארי, 2010; Barbera, 2015). כיום מחרף המאבק על אופיו של ההון התרבותי הלאומי הדומיננטי במדינות לאום רבות, וברור שהאסטרטגיה של בניין אומה ומדינה מאוחדות היא בלתי מציאותית. הסיבה המרכזית היא תהליכי הגלובליזציה המשפיעים על עיצוב הזהות האתנית והחלשות מדינת הלאום (Bauman, 2000; Divane & Moyo, 2017).

התפיסות העכשוויות, המושפעות מהשיח הפוסט-מודרני טוענות, כי הזהות מתעצבת ומשתנה באופן מתמיד, והאדם הופך להיות ישות מפוצלת המורכבת ממספר זהויות, שלעיתים הן סותרות ובלתי פתורות (Hall, 2006). התמונה הדינמית של זהויות מומחשת היטיב באמצעות המושג "מודרניות נזילה" אצל זיגמונט באומן (Bauman, 2000). גם בקרב מהגרים תהליך הבניית זהות אתנית הוא דינמי ומשתנה בהתאם לתקופה וליעד ההגירה (Chaitin et al., 2009; Gamsakhurdia & Halsall, 2017). לדעת מירסקי, מהגרים נקרעים בין התקשרויות ישנות

למולדתם לבין קשרים רגשיים חדשים לארץ ההגירה. הקונפליקט הבין-תרבותי עשוי להיפתר בשילוב רכיבים בזהותם המשתייכים לארץ המוצא ולחברה החדשה (מירסקי, 2005: 23). שייכות מוגדרת פעמים רבות כקשר הנתפס כטבעי בין אדם וגורמים בסביבתו (אייזנברג, 2019: 196; 218; Miller, 2003). בהקשר זה, שפת האם נתפסת כמרכיב מרכזי בזהות, המבטא את תחושת השייכות של המהגר ואת חוויית ההגירה שלו (Tannenbaum & Tseng, 2015). רוב האנשים מפתחים זהויות בעלות זיקה לקבוצות מרובות, ומאחר ששייכות היא נזילה ותלויה הקשר, הדבר עשוי להוביל לקונפליקטים בין זהויות קולקטיביות (אייזנברג, 2019: 196; May, 2011). שייכויות מרובות מאפיינות במידה רבה זהויות טרנס-לאומיות, המזוהות בדרך כלל עם מהגרים, פליטים וקבוצות מיעוטים. ניתן להגדיר זהויות כאלה, כ"מצב של מודעות [...] ושל שעתוק תרבותי המאפשר בעלות על הון או מחויבות פוליטית המובילה להבניה מחודשת של זיקה למקום" (אייזנברג, 2019: 197; 58; Ali-Al et al., 2001).

המקרה הישראלי הוא מעניין, כיוון שמדובר בהגירה של קבוצות אתניות יהודיות לישראל, שהיא סוג הגירה מובהק, המכונה "שיבה הביתה אתנו-לאומית" (בלי לשכוח את גורמי הדחיפה האדירים בארצות המוצא). הכוונה לתנועת שיבה פוליטית לאומית בחסות מדינת הלאום (לומסקי-פדר, 2013: 1-3; Joppke & Rosenhek, 2002). שיבה זו מושתתת על אזרוח של מהגרים השבים מהגולה למולדת ההיסטורית, שהשתייכותם לקולקטיב הלאומי מוגדרת על בסיס מוצא דם משותף (על שיבה אתנו-לאומית בהקשר היהודי, ראו דלה-פרגולה, 2012, 2016; DellaPergola, 2020).

המחקר מלמד כי שיבה אתנו-לאומית, יכולה לשמש למהגרים מצע להתקדמות ולמימוש עצמי. אבל בו בזמן, הבית החדש מהווה עבורם זירה של התמודדות ומאבק, שמקורם בציפיות להשתייכות שאינן מתממשות שאינן מתממשות די הצורך (לומסקי-פדר, 2013: 4-7). מתח זה מועצם במקרה של החברה הישראלית, שכן אתוס השיבה הביתה הציוני חיזק היררכיות חברתיות בין קבוצות ותיקות וחדשות של יהודים, וכן בינם לבין לא יהודים (לומסקי-פדר, 2013: 6; צבר ושיר, 2019; שוהם, 2014: 195-196).

יחס החברה הקולטת ומדיניותה הוא אפוא גורם משמעותי העשוי לאפשר למהגרים ולפליטים לפתח כלפיה תחושה של שייכות ושל בית. לרעיון של "בית" יש משמעויות מרובות (Chaitin et al., 2009; Hannerz, 2002). לבית ולשייכות יש תכונות פרגמטיות (מקומות ומבנים פיזיים) ותכונות רגשיות/תרבותיות (מנהגים ומסורות) המשתנים ומתפרשים כל העת, ונתפסים כממשיים או מדומיינים. תהליכים אלה קשורים להיבטים אחרים של הזיכרון הפרטי והציבורי, והם שזורים גם במשמעויות, פרקטיקות וסמלים אחרים (Black, 2002; Hannerz, 2002).

חוויית הגירה משפיעות על זהותם של אנשים ועל הבנתם את ה"בית" (Mallett, 2004). יתר על כן, עבור מהגרים, משמעות הבית היא לרוב מושג הנושא עימו מתח ומשמעויות שונות לדורות שונים, ביחס למדינת המגורים או המקום שממנו בא (Duncan & Lamber, 2004). השאלה לאן אני שייך? נוגעת לאנשים רבים בשל ריבוי המקומות, המרחבים והזהויות שאליהם הם עשויים להשתייך במשך חייהם (אייזנברג, 2019; 2005; Yuval-Davis et al.).

השאלה של שייכות וזהות בהקשר של הגירה ומקום, מהווה ציר מרכזי גם בקובץ המאמרים בגיליון זה. במאמרים מופיעים ביטויים לסוגים מגוונים של מקום והתייחסויות שונות אליו מצד

עולים, מהגרים ופליטים: מקום כמציאות ומקום כאידיאל; מקום ריאלי ומקום "מומצא"; מקום כמרחב להרפתקנות ומקום כמרחב לשיקולים אינסטרומנטליים; מקום כאזור רחב (למשל ברית המועצות), או מקום כנקודה מאוד ספציפית (כמו קוריאנטס [Corrientes]); מקום בארץ ומקום בשמיים; מקום קטן ומקום גדול; מקום גלובלי ומקום לוקאלי; ארץ מולדת כמקום מול דיאספורה כמקום; מקום אותו נוטשים לשכוח, מול מקום שרוצים להחיות במקום החדש; מקום כמייצג קרעי זהויות בין פה ושם, או מקום שמייצג חיבור ביניהם וסינקרטיזם; מקום כבולם הגירה ומקום כמדרבן הגירה; מקום עבור מהגרים בני דור ראשון לעומת מקום אצל צאצאיהם; כמו-כן הגבול אותו עוברים המהגרים, כמקום פיזי וחברתי.

מאמרה הפותח של **רחל שרעבי** - "היום אנחנו מוסרים את הפיקדון לכלל העם היהודי": **תפיסת מקום מחדשת של בני דור וחצי אודות חג הסגד בישראל** - בוחן את תפיסת המקום המחודשת בחג הסגד של עולי אתיופיה בישראל, כפי שהיא באה לידי ביטוי באקטיביזם אתני של מנהיגים חברתיים פוליטיים בני דור וחצי שעלו מאתיופיה. המחקר מסיק שבזרות, בארגון חגיגות הסגד ובדפוס ההנהגה של מנהיגים אלה התפתח סינקרטיזם שביקש להרחיב את גבולה של התרבות הישראלית ולכלול בה רפרטוארים שלא היו קיימים בה קודם. הוא גם יצר הגדרה אחרת של מקום, המשמש עוגן של זהות ושייכות של העולים, בתוך חברה יהודית וישראלית. נראה שהמעבר מירושלים המדומיינת שבחלום, לירושלים המוחשית, היה בין הסיבות המחייבות תמורה באופן ניהול הטקס ובתוכנו, ששינו את תפיסת המקום המסורתית של החג באתיופיה.

מאמרן של **יוליה סטביסקי ורינה שחר** - **גיבוש זהות אתנית מורכבת, השתלבות וכוונות עזיבה בקרב בני דור 1.5** - מתמקד אף הוא בזהות המורכבת של בני "דור וחצי" של מהגרים. המאמר בוחן את האופן שבו אסטרטגיית גיבוש הזהות, המתבטאת באימוץ מספר זהויות, קשורה להשתלבותם האובייקטיבית והסובייקטיבית של מהגרים בני דור 1.5 מברית המועצות לשעבר במדינת היעד, או להחלטתם להגר ממנה. ממצאי המחקר מראים, שכל עוד התפיסה השלטת תהיה של הגמוניה תרבותית ולא של רב-תרבותיות, מהגרים המעוניינים לשמר את תרבותם המקורית יתקשו להשתלב בחברה הקולטת, וזו תפסיד עושר ומגוון תרבותיים.

גם המאמר של **טל יעקב** - **התמודדותם של עולי חבר העמים עם תהליך בירור היהדות** - מפנה אצבע מאשימה כלפי מדיניות החברה הקולטת, שעשויה להיות בעלת השלכות על זיקת המהגרים אליה. הוא דן בעולים מברית המועצות בעלי זהות חילונית, העוברים תהליך של בירור יהדותם. מסקנת המאמר היא, שבתהליך זה העולים מתבקשים להוכיח את יהדותם בפני בתי הדין הרבניים, המורכבים מנציגי היהדות האורתודוקסית. כתוצאה מכך, הם נדרשים לטעון בכללי שיח המקובלים בבתי הדין הרבניים, שהם זרים לתרבותם של העולים.

מאמרה של **פאני רן** - **From the Argentine Mesopotamia to Asia: Correntinos in Israel** - מבוסס על עדויות שתועדו בישראל על-ידי מהגרים שהגדירו את עצמם ואת זהותם כ"Correntinos". בעיר זו שבארגנטינה, הם היו מבודדים גיאוגרפית וחברתית מהחברה הנוצרית, ורוחקים ממרכזי האוכלוסייה היהודית העיקריים במדינה. העדויות מתייחסות לחווייתם האישית במהלך השואה, לאנטישמיות ולהיבטים משפחתיים וקהילתיים של חייהם, שטיפחו שם את

תחושת הזהות ב"מקום" שלהם. בישראל הם לא זכו לעניין ציבורי, אך הם קשורים "לארץ הנבחרת", תוך כדי שהם מחוברים למקום המקורי ב-Correntinos.

גולי דולב-השילוני במאמרו **אריתריאה - ארץ אוכלת גוליה** - דן ביחסים שבין מדינה ותפוצותיה באריתריאה ובשינויים שהתרחשו בהן לאורך הזמן. הוא טוען כי לצד הניסיונות להגביל את ההגירה מאריתריאה בטווח הארוך, הממשל האריתראי מעורב באופן פעיל בהגירה מהמדינה ובסחר בבני אדם, המניבים לו רווחים כלכליים מידיים שהכרחיים לקיומו. שתי המגמות הסותרות האלה במדיניות ההגירה האריתראית, הפכו את הגולה האריתראית מגולה מגויסת, שתומכת במשטר בדרכים שונות, למעוזם של ארגונים אפוזיציוניים. אלו לא רק מתנגדים למדיניות המשטר האריתראי, אלא גם לערכי היסוד שלו.

צוות החוקרים **צביה ולדן; איתן שחר; אפרת הוס; שפרה שגיא וסמדר בן אשר** כתבו את המאמר **בבל בלסבוס - מקום של תקווה בין פליטות להגירה: בית ספר השלום לילדי פליטים**. הם דנו בבית הספר הבין-לאומי באי לסבוס שביוון, אליו הגיעו בשנים האחרונות פליטים מסוריה וממדינות נוספות, שהוקם על-ידי בוגרי תנועת 'השומר הצעיר' ותנועת 'אג'אל' (أجبال). מהמחקר עולה, שלמרות שהמורים היו פליטים, לא התייחסו בבית הספר לשימור שפת המוצא, כנראה משום ששיבה 'הביתה' לא נראית מעשית. 'אנגלית כלאיים' הפכה "לשפת המקום", מעין מקום שלישי המשקף מרחב חיים של הידברות ושלום, המייצר תקווה וסיכוי למחר טוב יותר.

את הגיליון חותם מאמרו של **סרג'ו דלה-פרגולה - מקום כאידיאל או מקום כפתרון מצוקה? הערת מחקר על הגירה פנימית ליש"ע כהגירה בין-לאומית** - המפנה את המבט למקום אחר, להתיישבות של ישראלים יהודים ומשפחותיהם ביש"ע. הממצא המסקרן הוא כי בהיגיון של מערכת ההגירה הפנים-ישראלית, יש"ע/יו"ש עשוי להסתמן כמעין תחליף קרוב ונגיש להגירה למדינות אחרות. מרכיבים מסוימים של מחאה, מצד אחד, ושל הרפתקנות וחוסר ודאות מצד שני, משותפים לשני סוגי ההגירה. לדעתו, אין להתעלם מהממד האידיאולוגי של הגירה, ועם זאת, מקום מגורים נקבע בסופו של דבר במידה משמעותית גם כתוצאה מדחפים ושיקולים בעלי אופי אינסטרומנטלי, ואולי אף כפתרון למצוקות.

המאמרים הכלולים בגיליון זה עברו שיפוט קפדני של קוראים מומחים, במגמה לשמור על רמתו האקדמית הגבוהה של כתב העת **הגירה**. אני מבקשת להביע את תודתי והערכתי הרבה לעורך הראשי של כתב העת, פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, על התמיכה והליווי המקצועי המתמיד. תודתי גם לקוראים המקצועיים שנענו ותרמו בהערותיהם המשמעותיות לאיכותו המדעית של כתב העת. תודה עמוקה לדורון דגני על השקעתו הרבה כרכז מערכת כתב העת וקהילת הגירה ודמוגרפיה. כמו-כן אני מודה לאליה דמטר, עורכת הלשון ולדנה בוסין, עורכת הלשון באנגלית, שמלוות את כתב העת בעבודה מקצועית מצוינת. מעל לכל תודה לפרופ' גליה צבר, נשיאת המרכז האקדמי רופין, על התמיכה המתמשכת שהיא מעניקה לכתב העת.

פרופ' רחל שרעבי

עורכת אורחת

ביבליוגרפיה

- אהרון-גוטמן, מ' ושני, נ' (2015). "עבודת המקום בעיר צפת: בין מרכז דתי לפריפריה מדינתית". *סוציולוגיה ישראלית*, 17(1), 57-78.
- אייזנברג, ש' (2019). "הבניית שייכות כגורם היוצר מוטיבציה ללימוד שפה זרה". בתוך: ג' צבר וא' שיר (עורכות). *מבקשי חיים* (עמ' 191-210). חיפה: פרדס.
- בלומן, א' (2005). "מרחב ופריפריה: הקדמה למקומן האחר של נשים". בתוך: ה' דהאן-כאלב, נ' ינאי ונ' ברקוביץ (עורכות), *נשים בדרום* (עמ' 17-41). באר-שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- גורביץ, ז' (2007א). *על המקום*. תל-אביב: עם עובד.
- גורביץ, ז' וארן, ג' (1991). "על המקום". *אלפיים*, 4, 9-44.
- דלה-פרגולה, ס' (2012). "הרהורים על הגירה בישראל: היבטים השוואתיים". *הגירה*, 1, 5-31.
- דלה-פרגולה, ס' (2016). "מחשבות על מדינת ליבה והזדהות יהודית". *הגירה*, 5, 159-186.
- לב ארי, ל' (2010). *דור שני ודור וחצי של ישראלים בצפון אמריקה*. רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- לומסקי-פדר, ע' ורפפורט, ת' (2013). *ישראלים בדרכם*. ירושלים: מאגנס.
- מירסקי, י' (2005). *ישראלים - סיפורי הגירה*. משרת ציון: צבעונים.
- פדיה, ח' (2011). *מרחב ומקום*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- צבר, ג' ושיר, א' (2019). "על דרך המבוא". בתוך: ג' צבר וא' שיר (עורכות), *מבקשי חיים* (עמ' 13-26). חיפה: פרדס.
- שוהם, ח' (2014). *נעשה לנו חג - חגים ותרבות אזרחית בישראל*. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- שמור, ט' (2020). *תקווה ומלנכוליה בשולי העיר*. חיפה: פרדס.
- שרעבי, ר' (2009). *חג המימונה בישראל*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- Ali-AI, N., Black, R., & Koser, K. (2001). "The limits of 'Transnationalism': Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities". *Ethnic and Race Studies* 24(1), 578-600.
- Barbera, M. (2015). *Identity and migration in Europe: Multidisciplinary perspectives*. Switzerland: Springer.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Black, R. (2002). "Conceptions of 'home' and the political geography of refugee repatriation: Between assumption and contested reality in Bosnia-Herzegovina". *Applied Geography*, 22, 123-138.
- Chaitin, J., Linstroth, J.P., & Hiller, P.T. (2009). "Ethnicity and Belonging: An Overview of a Study of Cuban, Haitian and Guatemalan Immigrants to Florida". *Forum: Qualitative Social Research*, 10(3), 1-25.
- DellaPergola, S. (2020). *Diaspora vs. Homeland: Development, Unemployment and Ethnic Migration to Israel: 1991-2019*. Jerusalem: Harman Institute of Contemporary Jewry, The Hebrew University of Jerusalem.
- Divane, N. Vusumzi, D., & Moyo, P. (2017). "Theorizing migration-development interactions: towards an integrated approach". *Journal Migration and Development*, 6(2), 305-318.

- Duncan, J., & Lambert, D. (2004). "Landscapes of home". In: J. Duncan, J. Nuala, & R. Schein (Eds.), *A companion to cultural geography* (pp. 382-403). Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Eade, J. (1992). "Pilgrimage and tourism at Lourdes, France". *Annals of Tourism Research*, 19(1), 18-32. Eade J., & Sallnow, M. (1991). "Introduction". In: J. Eade & M. Sallnow (Eds.), *Contesting the Sacred: The Anthropology of Christian Pilgrimage* (pp. 1-29). London and New York: Routledge.
- Eade J., & Sallnow, M. (1991). "Introduction". In: J. Eade & M. Sallnow (Eds.), *Contesting the Sacred: The Anthropology of Christian Pilgrimage* (pp. 1-29). London and New York: Routledge.
- Eliade, M. (1959). "Sacred space and making the world sacred." In: *The Sacred and the Profane the Nature of Religion*. (Trans. by W. Trask). New York: Harcourt.
- Eliade, M. (1996). *Patterns in Comparative Religion*. London: University of Nebraska Press.
- Eliade, M., & Sullivan, L. (1987). "Center of the world". In: M. Eliade (Ed), *The Encyclopedia of Religion* (pp. 166-171). New York: Macmillan Free Press.
- Foucault, M. (1980). "Questions on geography". In: *Power/Knowledge* (pp. 63-77). New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1984). "Space knowledge and power". In: P. Rabinow (Ed). *The Foucault Readerd* (pp. 239-256). New York: Random House.
- Gamsakhurdia, V., & Halsall, J. (2017). "Quest for ethnic identity in the modern world-The Georgian case". *Journal Cogent Social Sciences*, 3(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2017.1309735>
- Hall, S. (2006). "The question of cultural identity". In: Hall, S. & Du Gay, P. (Eds), *Questions of Cultural Identity* (pp. 274-280). Crane Resource Centre.
- Hannerz, U. (2002). "Where we are and who we want to be". In: Hedetoft, U. & Hjort, M. (Eds.), *The postnational self: Belonging and identity* (pp. 217-232). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Joppke C., & Rosenhek, Z. (2002). "Contesting ethnic migration: Germany and Israel compared European". *Journal of Citizenship*, 43(3), 301-335.
- Lamont, M., & Molnar, V. (2002). "The study of boundaries in the social sciences". *Annual Review of Sociology*, 28, 167-195.
- Mallett, S. (2004). "Understanding home: A critical review of literature". *The Sociological Review*, 52(1), 62-89.
- May, V. (2011). "Self belonging and social change". *Sociology*, 45(3), 363-378.
- Mesaritou, E., Simon, C., & Eade, J. (2016). "Introduction: Guiding the pilgrim". *Tourist Studies*, 16(1), 3-22.
- Miller, L. (2003). "Belonging to country: A philosophical anthropology". *Journal of Australian Studies*, 27(76), 215- 223.
- Tannenbaum, M., & Tseng, J. (2015). "Which one is Ithaca? Multilingualism and sense of identity among Third Culture Kids". *International Journal of Multilingualism*, 12(3), 276-297.
- Turner, V. (1974). "Pilgrimage as social process". In: *Dramas, Fields and Metaphors: Symbolic Action in Human Society* (pp. 166-230). Ithaca: Cornell University Press.
- Turner, V. (1975). *Dramas, Fields and Metaphors*. London: Cornell University Press.

- Turner, V., & Turner, E. (1978). *Image and Pilgrimage in Christian Culture-Anthropological Perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- Yuval-Davis, N., Anthias, F., & Kofman, E. (2005). "Secure borders and safe haven and the gendered politics of belonging: Beyond social cohesion". *Ethnic and racial Studies*, 28(3), 513-535.